اطلاعات و امنیت

مؤلف:

محمدحسین قربانی زواره

انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

زمستان ۱۳۹۴

سرشناسه: قربانی زواره، محمدحسین، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدید آور: اطلاعات و امنیت/ مولف محمدحسین قربانی زواره،
مشخصات نشر: تهران- ارتش جمهوری اسلامی ایران- دانشگاه جنگ- دانشگاه فرماندهی و ستاد- ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری: ۱۳۶ ص: مصور، جدول، نمودار
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۱۶۳-۰۲-۲
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: واژه‌نامه .
موضوع: سازمان اطلاعاتی – ایران
موضوع: سازمان اطلاعاتی – ایران – تاریخ
موضوع: جاسوسی – ایران
موضوع: حفاظت اطلاعات — ایران
شناسه افزوده: ارتش جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه فرماندهی و ستاد، مرکز انتشارات دافوس
رده‌بندی کنگره: ۲۱۳۹۴ JQ ۷۸۵
رده‌بندی دیویی: ۳۲۷/۱۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۴۰

عنوان: اطلاعات و امنیت

مؤلف: محمدحسین قربانی زواره
ویراستار: حسین مومنی فرد
صفحه آرایی: محمدامین قربانیان
طرح روی جلد: علیرضا قانع
ناظر چاپ: سامان آزاد
ناشر: انتشارات دافوس آجا
شمارگان: ۱۰۰۰
تعداد صفحه: ۱۳۶ص
تاریخ نشر: زمستان ۱۳۹۴
چاپ اول
لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه دانشگاه فرماندهی و ستاد
قیمت: ۱۰۰۰۰۰ریال
نشانی: تهران، میدان پاستور، خیابان دانشگاه جنگ، دانشگاه فرماندهی و ستاد، انتشارات دافوس
تلفن: ۶۶۴۱۴۱۹۱ - ۰۲۱

www.dafoosaja.ac.ir

مسئولیت صحت مطالب بر عهده مؤلفین می‌باشد.

فهرست مطالب

سخن نویسنده

توسعه روزافزون علوم نوین و پیشرفت علم، تحولات و تغییرات بسیار گسترده‌ای را در ابعاد زندگی مردم ایجاد نموده. رشد سریع سیستم‌های ارتباطی و گسترش راه‌های نفوذ آن در سطوح مختلف جامعه زمینه انتقال و جابه‌جایی آسان آن را فراهم کرده است ازاین‌رو دوران معاصر را عصر رونق ارتباطات و فناوری اطلاعات نامیده‌اند که در آن اطلاعات عنصر مشترک در بین تمامی تحولات حاضر در قرن کنونی به شمار می‌رود. درواقع هیچ‌گونه تحول، تغییر و پیشرفتی جزء با بهره‌گیری از اطلاعات امکان‌پذیر نیست. در عصر حاضر هیچ‌گونه عمل و اقدامی بدون داشتن و فراهم نمودن اطلاعات، همانند گام برداشتن در یک مسیر ناشناخته و تاریک هست. یکی از اقدامات دشوار در عرصه اطلاعاتی تعریف مسائل عادی است. وقتی این مسائل چنان عمومیت پیدا می‌کند که از ضروریات امور روزمره محسوب می‌گردد اطلاعات یکی از همین امور به شمار می‌رود که توصیف آن به علت گسترده بودن و استفاده فراوان دشوار شده است. بدیهی است هرچه مسائلی را که با آن سروکار داریم پیچیده‌تر می‌شود ما نیازمند به اطلاعات، مربوط به رفع مشکل بیشتر شده و دوم آن‌که اطلاعات موردنیاز تخصصی‌تر خواهد شد.

محمد حسین قربانی زواره

تاریخچه سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی

شاید تاریخ ایجاد و پیدایش اطلاعات به زمان‌های بسیار دور و در دوره‌های که جوامع بشری شکل دقیقی به خود نگرفته بودند بازگردد. با توجه به اصل شناخت از وضعیت شکار و یا دشمن، انسان‌ها مرحله ابتدایی فعالیت‌های اطلاعاتی را ایجاد نمودند. دایره المعارف کشور انگلیس که یکی از مهم‌ترین مراجع قابل استناد در جهان هست در خصوص اطلاعات و نهادهای اطلاعاتی این‌چنین تشریح می‌کند:

مبحث اطلاعات موضوع جدیدی نیست، فیلسوف و نظریه‌پرداز معروف چینی (سون تز و) در حدود ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح (ع) در کتاب هنر جنگ مطالبی در رابطه با جمع‌آوری اطلاعات و اهمیت آن بیان می‌کند. وی چنین می‌گوید ((دشمن را بشناسید و خودتان را نیز مورد بررسی و ارزیابی قرار دهید در صورت رخ دادن جنگ به شما هرگز آسیبی نمی‌رسد، هنگامی‌که شما دشمن را نشناسید ولی به خود اعتماد کامل دارید شانس پیروزی و یا شکست در شما مساوی است و درصورتی‌که به وضع دشمن بی‌خبر هستید و درعین‌حال از خودتان نیز خبر ندارید مطمئن باشید که درهرصورت بازنده نهایی شما هستید.

در نوشته‌ها و آثار فاخر مورخان و کارشناسان اخبار و اطلاعات قابل‌تأملی در رابطه با دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی در امپراتوری ایران باستان نیز مشاهده می‌شود. با شروع حکومت هخامنشیان در ایران که بسیاری از صاحب‌نظران آن را بنیان‌گذار نظام امپراتوری در جهان می‌دانند به‌تدریج سازمان‌ها و نهادهای اطلاعاتی خود را سامان‌دهی ساختند. ارتباط سیاسی و بروکراسی بخش‌های مختلف امپراتوری هخامنشی گسترش قابل‌توجه ای یافت و شاهان این سلسله امپراتوری درصدد به‌کارگیری از شیوه‌های کارآمد و مؤثر نظام اطلاعاتی و امنیتی شدند. مهم‌ترین اقدام پادشاهان هخامنشی در ایجاد نهاد اطلاعاتی ایجاد ارتباط بین حکومت و ساتراپ نشین ها بوده است. بدین ترتیب از دوران پادشاهی داریوش اول نهادهای اطلاعاتی و امنیتی تحت عنوان ((چشم و گوش شاه)) پا به عرصه

امنیتی نهادند و با عزل و نصب مأموران متعدد اطلاعاتی در اقصی نقاط امپراتوری خود کار نظارت دقیق بر امور مختلف کشور را به شکل نامحسوس ولی تا حد بسیار کارآمدی بر عهده گرفتند. درواقع تمامی اقدامات حاکمان محلی تحت سیطره دقیق و بدون واسطه جاسوسان پادشاه بود. "دکتر رومن کایروشین باستان‌شناس و تاریخ‌نگار فرانسوی در کتاب معروف خود به نام ((ایران از آغاز تا اسلام)) در مورد نهادهای اطلاعاتی و امنیتی دوران هخامنشی چنین تشریح می‌کند ((هر شهربان دبیری داشت که ضمن مراقبت از اعمال وی، رابط او و قدرت مرکزی بود. مراقبت دولت مرکزی بدین جا ختم نمی‌شد، مفتشانی به نام گوش‌های شاه وجود داشتند که کاملاً مستقل عمل می‌کردند و در صورت لزوم می‌توانستند از نیروی سپاهیان استفاده کنند. این افراد در ایالت‌های پادشاهی گردش می‌کردند و به‌طور غیرمترقبه اعمال حاکمان را رسیدگی می‌نمودند. این تشکیلات نوین که توسط داریوش اول تأسیس‌شده بود مورد تحسین و تقدیر سلاطین قدیم قرار گرفت و بسیاری از پادشاهان از این روش جهت حکومت‌داری خود بهره می‌گرفتند.)) با تشکیل حکومت سلوکیان در ایران که به‌نوعی راه و روش اسکندر را در پیش‌گرفته بودند نظم نوینی در عرصه سیاست و دیوان‌سالاری کشور پدیدار گشت و در سال‌های بعد با ورود نیروهای یونانی و هلنی به عرصه اجتماعی و فرهنگی ایران سیستم‌ها و نهادهای اطلاعاتی نیز دستخوش تغییرات عمده‌ای قرار گرفت. ساتراپ نشین های گذشته به‌مرورزمان برچیده شدند و به‌جای آن‌ها واحدهای سیاسی و اطلاعاتی قوی‌تری زیر نظر پادشاه ایجاد شد.

با به قدرت رسیدن امپراتوری ساسانی در ایران نظام‌های اطلاعاتی دوباره رشد روزافزونی گرفتند و از یکپارچگی خوبی برخوردار شدند. این دستگاه‌ها به‌نوعی رابط بین حاکمان و شاهان ساسانی بوده و به‌دقت منطقه تحت مأموریت خود را پایش می‌نمودند. نظام اطلاعاتی تحت نظر وزیر عظم که لقب ((هزار بذ)) داشت اداره و کنترل شد[1]. اعضاء این

---

[1] کریستین سن، سال ۱۳۷۸ ص ۱۴۸ الی ۱۸۰

نهاد اطلاعاتی از دودسته عمده تشکیل می‌شد: دسته اول نظامیان و دسته دوم غیرنظامیان و سران سیاسی بودند که به فراخور جایگاه و مقامی که داشتند وظایف اطلاعاتی خود را نیز انجام می‌دادند. مهم‌ترین وظیفه نهاد اطلاعاتی در آن دوران برقراری امنیت داخلی در شهرها و بخش‌های مختلف امپراتوری و جمع‌آوری اخبار و اطلاعات دقیق به وزیر عظم بوده است. در دوران پادشاهی خسرو انوشیروان نهادهای اطلاعاتی گسترش روزافزونی به خود گرفت و به‌تبع اقدامات وی وحدت و تمرکزی بین ارتش و دیوان ... قلمرو ساسانیان به وجود آمد و این امر موجب استقرار امنیت بی‌سابقه‌ای در ایران ... گردید.[۲] هرودت نویسنده و مورخ نویس نامی یونان دریکی از کتاب‌های تاریخی خود اشاره مستقیم به نهادهای اطلاعاتی در پادشاهی ایران دارد و چنین شرح می‌دهد: ((ایرانی‌ها از سفرای خود در دیگر کشورهای همسایه به جهت کسب اطلاعات از داخل سرزمین هدف، اطلاعات قلعه‌ها، استحکامات، گذرگاه‌ها، راه‌های مخفی و تدارکاتی استفاده بسیار فراوانی دارند.))

ژان پیر آلم در کتاب خود اشاره به اقدامات "توت مس سوم که چگونه توانست به کمک جاسوسان خود نبرد "مجدو را به پیروزی برساند اشاره بسیار دقیقی دارد. مورخ نویسان روم باستان نیز نحوه به‌کارگیری سردار رومی "ایبان شیپون در سال ۱۸۳ الی ۲۳۵ قبل از میلاد را چنین شرح می‌دهند. در اسپارت تعدیل یک گروه مخفی از جوانان به نام ((کریپتیا)) وجود داشتند که وظیفه عمده آن‌ها شناسایی برکار بردگان و اغلب سرکوب وحشیانه آنان بوده است.

فتح ایران توسط مسلمانان از همان دوران نخستین سال‌های ظهور اسلام نظام حکومت‌داری گذشته از بین رفت اما سیستم اطلاعاتی و دیوانی همچنان پابرجا ماند و تا مدت‌ها حداقل در قسمت‌های شرقی امپراتوری اسلامی روش اداری و اجتماعی همچنان از سیستم گذشته تبعیت می‌کرد، همزمان با این شرایط سیستم نوین اطلاعاتی شکل

---

[۲] زرین‌کوب جلد ۱ سال ۱۳۸۶ ص ۵۰۰ الی ۵۰۶

گرفت، هرچند که مسلمانان از تجارب گذشته به‌خوبی استفاده می‌کردند. بعد از مدت بسیار کمی اداره جدیدی به نام ((شرطه)) که فرماندهی آن به عهده اشخاصی به نام ((صاحب الشرطه)) پدید آمد و در کنار این نهاد اطلاعاتی و امنیتی نهاد دیگری به نام ((حسبیه)) که ریاست آن به عهده اشخاصی به نام ((محتسب)) بود شکل گرفت این دو سازمان نوپا و جدید در کنار یکدیگر امنیت و نظم در جامعه را فراهم می‌کردند و از طرفی عهده‌دار وظیفه اطلاعاتی در تمامی امپراتوری اسلامی بودند. به‌مرورزمان و نفوذ مسلمانان در امپراتوری گسترده ایران وظیفه اطلاعاتی و خبررسانی این دو سازمان نیز گسترش یافت و اداره جدیدی به نام ((برید)) که ریاست آن به عهده ((صاحب البرید)) بود تشکیل گردید. این سازمان در دوران خلافت امویان و عباسیان کمک فراوانی جهت سرکوب و شناسایی مسلمان شیعه در ایران و عراق نمود.

سازمان‌های اطلاعاتی عباسیان جهت کنترل و مراقبت از اوضاع سیاسی و اجتماعی بخش‌های مختلفی از مناطق تحت کنترل خود را به عهده خبرچینان خود واگذار نموده بودند. این گروه‌ها که تاریخ در رابطه با اقدامات آنان توضیحات مفصلی داده است با استفاده از ترفندهای اطلاعاتی تا خصوصی‌ترین زوایای زندگی اشخاص نفوذ می‌کردند و در این میان تمامی رفتار حکام، وزراء و صاحبان نفوذ کاملا در اختیار خلفای عباسی قرار می‌گرفت.

در حکومت آل‌بویه که عمدتاً نظامیان عهده‌دار امور مملکتی بودند، دستگاه های اطلاعاتی و امنیتی اصولاً زیر نظر فرماندهان نظامی فعالیت داشتند و به نام (معاونت لشگر)) نامیده می‌شدند. بااین‌حال فرماندهان و حاکمان آل‌بویه جهت نظارت و کنترل امور نظامیان خود و دیگر قسمت‌های اداری و اجتماعی ناظران مشخصی را برگزیده بودند تا آنان را از کم کیف اقدامات و کودتاهای نظامی باخبر سازند. حکومت غزنویان نیز سازمان‌های اطلاعاتی خود را بر اساس روش‌های دوران ساسانیان انتخاب نموده بود و کمابیش از سیستم اطلاعاتی و امنیتی دیگر دوران گذشته استفاده می‌کردند. درحالی‌که

در دربارهای پادشاهان اروپایی در قرن دوازدهم به بعد همچنان جاسوسان عمده‌ترین اقدامات و فعالیت‌های اجتماعی و اطلاعاتی را به عهده داشتند. در قرن ۱۱ میلادی اولین سازمان جاسوسی کانالیزه شده در چین شکل گرفت[۳] و جامع شناسانی هم چون مائو تسه تونگ و سون پین جهت سازمان دادن به جاسوسان خود از آن الگوبرداری کردند. در قرون‌وسطی نیز یکی از پادشاهان فرانسوی که در سال‌های ۱۲۶۸ تا ۱۳۱۴ میلادی[۴] حکمرانی می‌کرد توانسته بود جاسوسان خبره و زبردستی را پرورش دهد. در بریتانیای کبیر "هنری فرانسیس والزینگ هام در سال ۱۵۳۷ میلادی توانسته بود سازمان امنیتی و اطلاعاتی خوبی را تشکیل دهد و تجهیزات جاسوسی مدرنی را در آن دوران ایجاد کند. الیزابت اول ملکه انگلیس تمامی قدرت خود را مدیون جاسوسان خبره و سیستم‌های اطلاعاتی مدرن آن زمان می‌دانست و به آن‌ها اتکا داشت. دولت انگلیس از کارافتادن لشگر قدرتمند و توانمند ناپلئون در منطقه "واترلو در سال ۱۸۱۵ میلادی را نتیجه عملکرد موفقیت‌آمیز جاسوسان و نیروهای اطلاعاتی خود می‌داند. قبل از جنگ جهانی اول؛ فاصله زمانی ۱۹۰۱ الی ۱۹۱۳ میلادی یکی از افسران ارشد امپراتوری اتریش به نام "انودردل، عامل جاسوسی از سوی روسیه تزاری بود، وی اطلاعات ارتش را به شیوه رمز به سازمان اطلاعات تزار انتقال می‌داد.

تا چند دهه گذشته جاسوسی و فعالیت سازمان‌های اطلاعاتی رابطه مستقیمی در شکل‌گیری جنگ‌ها داشته‌اند، در جنگ جهانی دوم رهبران شوروی به کمک آژانس‌های اطلاعاتی حزب کمونیست و کمیسرهای اطلاعاتی از زمان دقیق حمله آلمان‌های نازی به کشور خود باخبر بودند و با اطمینان به عدم حمله امپراتوری ژاپن به مناطق سیبری شرقی تمامی نیروهای خود را از شرق به غرب جابجا نمودند. ازجمله جاسوسان خبره و زیرک شوروی در ستاد ارتش آلمان نازی می‌توان به "رود لف روس لر اشاره داشت.

---

[۳] کوته سال ۱۳۸۰ ص ۳۱

[۴] فیلیپ لوبل

در او آخر قرن ۱۸ میلادی بود که تفاوت‌های امنیت داخلی و فعالیت‌های اطلاعاتی در خارج کشور روشن شد. این کوچک‌ترین نتیجه‌ای بود که بسیاری از کشورهای درگیر در جنگ جهانی دوم به آن رسیده بودند. با پیشرفت صنایع مخابراتی و هوایی در بین سال‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۳۰ میلادی آژانس‌های اطلاعاتی در اروپا رشد چشمگیری داشتند. پس از جنگ جهانی دوم و در طی سال‌های جنگ سرد در اروپای شرقی و غربی سرویس‌ها و نهادهای اطلاعاتی جنگ شدیدتری را به‌جای نیروهای نظامی شروع کردند و بانفوذ جاسوسان خود در دولت و نهادهای وابسته کشوری، اخبار و اطلاعات موردنیاز خود را کسب می‌کردند. در نیمه قرن بیستم میلادی و اوج تکنولوژی مخابراتی سرویس‌های اطلاعاتی قدرتمندی همچون mi5,mi6,kgb,cia وارد عرصه جاسوسی و امنیتی شدند.

در حال حاضر در عرصه بین‌المللی نهادهای اطلاعاتی به ۳ دسته کلی تقسیم می‌شوند:

۱. سیستم‌های آمریکایی مانند: (کره جنوبی، ژاپن، پاناما)
۲. سیستم‌های روسی مانند: (کلیه کشورهای بلوک شرقی و اروپای شرقی)
۳. سیستم‌های انگلیسی مانند: (کلیه کشورهای وابسته به بلوک غرب)